

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

สรุปผลการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ทราบผลการวิจัยด้านต่างๆ ดังต่อไปนี้

1. ข้อมูลพื้นฐานส่วนบุคคล ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ และสังคม

ชาวไทยภูเขาเผ่าม้ง ที่ทำการศึกษา ส่วนใหญ่เป็นเพศชาย คิดเป็นร้อยละ 62.50 เป็นเพศหญิง คิดเป็นร้อยละ 37.50 มีอายุเฉลี่ยเท่ากับ 36.79 ปี อายุต่ำสุด 16 ปี และ อายุสูงสุด 79 ปี ส่วนใหญ่ไม่ได้เรียนหนังสือ คิดเป็นร้อยละ 52.50 และส่วนใหญ่อ่านภาษาไทยไม่ออก คิดเป็นร้อยละ 51.25 จำนวนสมาชิกในครัวเรือนมีค่าเฉลี่ยเฉลี่ยเท่ากับ 6.83 คน ต่ำสุด 1 คน สูงสุด 12 คน ส่วนใหญ่ไม่ได้เป็นสมาชิกขององค์กรหมู่บ้าน คิดเป็นร้อยละ 61.25 ชาวไทยภูเขาเผ่าม้ง ที่ทำการศึกษา มีรายได้เฉลี่ยเท่ากับ 22,593.75 บาท ต่ำสุด 3,000 บาท สูงสุด 51,000 บาท และมีสภาพการถือครองที่ดินของตนเองเฉลี่ยเท่ากับ 2.05 ไร่ ต่ำสุด คือ ไม่มีเลย สูงสุด คือ 8 ไร่ มีสภาพการเช่าผู้อื่นเฉลี่ยเท่ากับ 0.88 ไร่ เรือน ต่ำสุดคือ ไม่ได้เช่าเช่าสูงสุด คือ 2 ไร่ เรือน และส่วนใหญ่เคยได้รับข่าวสารเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม คิดเป็นร้อยละ 80.00 โดยมีจำนวนครั้งที่ได้รับข่าวสารเฉลี่ยต่อปีเท่ากับ 1.68 ครั้ง ต่ำสุด คือ ไม่ได้รับข่าวสารเลย สูงสุด คือ 8 ครั้ง และ ส่วนใหญ่มีแหล่งข่าวที่ได้รับข่าวสารเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ หอกระจายข่าวในหมู่บ้าน คิดเป็นร้อยละ 72.50 รองลงมาคือ เอกสารเผยแพร่ต่างๆ , เจ้าหน้าที่ราชการ คิดเป็นร้อยละ 42.50 และ 40.00 ตามลำดับ การพบปะกับเจ้าหน้าที่ทางการเกษตร ส่วนใหญ่เคยพบ คิดเป็นร้อยละ 71.25 โดยมีจำนวนครั้งต่อเดือนที่พบปะกับเจ้าหน้าที่ทางการเฉลี่ยต่อเดือนเท่ากับ 1.36 ครั้ง ต่ำสุดคือไม่ได้พบปะเลย สูงสุด คือ 4 ครั้ง

2. ข้อมูลการใช้ประโยชน์จากป่าไม้และที่ดิน

จากการศึกษาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้และที่ดินของชาวไทยภูเขาเผ่าม้ง ที่ทำการศึกษาพบว่า

การใช้ที่ดินและหิน ส่วนใหญ่ใช้เป็นพื้นที่ในการเลี้ยงหมู เป็ด ไก่ และวัว คิดเป็นร้อยละ 71.30 รองลงมาคือ ไร่ปลูกผัก , ไร่ถมพื้นที่ปลูกบ้าน และ ไร่ปลูกไม้ผล คิดเป็นร้อยละ 68.80 , 60.00 และ 60.00 ตามลำดับ

การใช้ไม้จากป่า ส่วนใหญ่ใช้ทำฟืน คิดเป็นร้อยละ 85.00 รองลงมาคือ ใช้ทำเล้าหมู , ทำฝาบ้าน , ทำเล้าไก่ และ ทำโครงสร้างบ้าน คิดเป็นร้อยละ 71.30 , 70.00 , 68.80 และ 60.00 ตามลำดับ

การใช้ผลผลิตจากป่า ส่วนใหญ่เก็บหน่อไม้ คิดเป็นร้อยละ 40.00 รองลงมาคือ เก็บเห็ด , เก็บผลไม้ป่า และ เก็บยาสมุนไพร คิดเป็นร้อยละ 37.50 , 33.80 และ 30.00 ตามลำดับ

3. ข้อมูลความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
ระดับความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ชาวไทยภูเขาเผ่าม้ง ที่ทำการศึกษามีคะแนนความรู้ความเข้าใจเฉลี่ยเท่ากับ 16.37 คะแนน

4. ข้อมูลการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
ระดับการมีส่วนร่วมโดยรวมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ชาวไทยภูเขาเผ่าม้ง ที่ทำการศึกษามีคะแนนการมีส่วนร่วมเฉลี่ยเท่ากับ 1.96 คะแนน

5. ข้อมูลความสัมพันธ์ระหว่าง ปัจจัยต่าง ๆ กับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชาวไทยภูเขาเผ่าม้ง สรุปได้ดังนี้

อายุไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมโดยรวมในการอนุรักษ์ทรัพยากรฯ

จำนวนสมาชิกในครัวเรือนไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมโดยรวมในการอนุรักษ์ทรัพยากรฯ

รายได้ไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมโดยรวมในการอนุรักษ์ทรัพยากรฯ

จำนวนการถือครองที่ดินของตนเองไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมโดยรวมในการอนุรักษ์ทรัพยากรฯ

จำนวนโรงที่เช่าผู้อื่น ไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมโดยรวมในการอนุรักษ์ทรัพยากรฯ

จำนวนครั้งของข่าวสารเกี่ยวกับการอนุรักษ์ต่อปีไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมโดยรวมในการอนุรักษ์ทรัพยากรฯ

จำนวนครั้งของการพบปะเจ้าหน้าที่ทางการเกษตร ไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมโดยรวมในการอนุรักษ์ทรัพยากรฯ

ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการอนุรักษ์ฯ ไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมโดยรวมในการอนุรักษ์ทรัพยากรฯ

เพศไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วม โดยรวมในการอนุรักษ์ทรัพยากรฯ

ระดับการศึกษาไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วม โดยรวมในการอนุรักษ์ทรัพยากรฯ

ความสามารถในการอ่านภาษาไทยไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วม โดยรวมในการอนุรักษ์ทรัพยากรฯ

การเป็นสมาชิกขององค์กรไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วม โดยรวมในการอนุรักษ์ทรัพยากรฯ

การได้รับข่าวสารเกี่ยวกับการอนุรักษ์ไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วม โดยรวมในการอนุรักษ์ทรัพยากรฯ

การพบปะกับเจ้าหน้าที่ทางการเกษตรไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วม โดยรวมในการอนุรักษ์ทรัพยากรฯ

6. ปัญหาอุปสรรค ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมนั้น ชาวไทยภูเขาเผ่าม้งส่วนใหญ่ขาดความรู้เกี่ยวกับกฎหมายป่าไม้ และการอนุรักษ์ที่ถูกต้อง อีกทั้งประชากรเพิ่มมากขึ้นทรัพยากรจึงถูกนำมาใช้เพิ่มมากขึ้นด้วย และเจ้าหน้าที่ของรัฐมีน้อยจึงทำให้การดูแลรักษาป่าเป็นไปได้ยาก

7. ข้อเสนอแนะในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมนั้น ชาวไทยภูเขาเผ่าม้ง ส่วนใหญ่ต้องการดูแลป่ากันเอง โดยแบ่งเขตป่าใช้สอยและป่าอนุรักษ์ออกจากกัน และต้องการสิทธิทำกิน รวมทั้งควรให้มีการอนุรักษ์ป่าไม้ให้มากขึ้นด้วย

อภิปรายผล

ในการศึกษา การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมของชาวไทยภูเขาเผ่าม้ง ในศูนย์พัฒนาโครงการหลวงขุนวาง เพื่อหาความสัมพันธ์ระหว่าง ปัจจัยต่าง ๆ กับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชาวไทยภูเขาเผ่าม้ง ผลการศึกษามีดังต่อไปนี้

วิเคราะห์โดยใช้ Pearson Product Moment Correlation Coefficient

1) อายุกับการมีส่วนร่วมโดยรวมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ผลจากการวิเคราะห์ พบว่า ไม่มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ เมื่อพิจารณาจากค่าสหสัมพันธ์ (ตารางที่ 20) แสดงให้เห็นว่าแทบจะไม่มีความสัมพันธ์กันเลย สอดคล้องกับงานวิจัยของอมราวดี (2528) กล่าวว่าอายุไม่มีความสัมพันธ์กับความคิดเห็นต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

2) จำนวนสมาชิกในครัวเรือนกับการมีส่วนร่วมโดยรวมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ผลจากการวิเคราะห์พบว่า ไม่มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ เมื่อพิจารณาจากค่าสหสัมพันธ์ (ตารางที่ 21) แสดงให้เห็นว่าแทบจะ ไม่มีความสัมพันธ์กันเลย จัดแย้งกับงานวิจัยของ วิจิตร (2517) กล่าวว่าเกษตรกรที่ได้รับความช่วยเหลือในการทำงานในไร่นาจากแม่บ้านและบุตรหลานจะยอมรับแนวความคิดและวิทยาการแผนใหม่ได้มากขึ้น

3) รายได้กับการมีส่วนร่วมโดยรวมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ผลจากการวิเคราะห์พบว่า ไม่มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ เมื่อพิจารณาจากค่าสหสัมพันธ์ (ตารางที่ 22) แสดงให้เห็นว่าแทบจะ ไม่มีความสัมพันธ์กันเลย จัดแย้งกับงานวิจัยของ ปฐวี (2536) กล่าวว่ารายได้มีความสัมพันธ์มากกับทัศนคติต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

4) จำนวนการถือครองที่ดินของตนเองกับการมีส่วนร่วมโดยรวมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ผลจากการวิเคราะห์พบว่า ไม่มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ เมื่อพิจารณาจากค่าสหสัมพันธ์ (ตารางที่ 23) แสดงให้เห็นว่ามีความสัมพันธ์ในทางลบและอยู่ในระดับต่ำ

5) จำนวนโรงเรือนที่เช่าผู้อื่นกับการมีส่วนร่วมโดยรวมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ผลจากการวิเคราะห์พบว่า ไม่มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ เมื่อพิจารณาจากค่าสหสัมพันธ์ (ตารางที่ 24) แสดงให้เห็นว่าแทบจะ ไม่มีความสัมพันธ์กันเลย

6) จำนวนครั้งของข่าวสารเกี่ยวกับการอนุรักษ์ต่อปีกับการมีส่วนร่วมโดยรวมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ผลจากการวิเคราะห์พบว่า ไม่มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ เมื่อพิจารณาจากค่าสหสัมพันธ์ (ตารางที่ 25) แสดงให้เห็นว่ามีความสัมพันธ์ในทางลบและอยู่ในระดับต่ำ

7) จำนวนครั้งของการพบปะเจ้าหน้าที่ทางการเกษตรต่อเดือนกับการมีส่วนร่วมโดยรวมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ผลจากการวิเคราะห์พบว่า ไม่มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ เมื่อพิจารณาจากค่าสหสัมพันธ์ (ตารางที่ 26) แสดงให้เห็นว่าแทบจะ ไม่มีความสัมพันธ์กันเลย

8) ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการอนุรักษ์กับการมีส่วนร่วมโดยรวมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ผลจากการวิเคราะห์พบว่า ไม่มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ เมื่อพิจารณาจากค่าสหสัมพันธ์ (ตารางที่ 27) แสดงให้เห็นว่ามีความสัมพันธ์ในทางลบและอยู่ในระดับต่ำ

วิเคราะห์โดยใช้ Chi-Square Test

9) เพศกับการมีส่วนร่วมโดยรวมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จากการวิเคราะห์ พบว่า ไม่มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ นั่นคือ เพศชาย และหญิงมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ และเมื่อพิจารณาข้อมูลดิบ โดยรวมกลุ่มที่มีส่วนร่วมระดับปานกลาง และ ระดับมาก เป็นกลุ่มเดียวกัน พบว่า เพศหญิง มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ฯ คิดเป็นร้อยละ 37.50 ส่วนเพศชายมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ฯ คิดเป็นร้อยละ 62.50 (ตารางที่ 28) สอดคล้องกับงานวิจัยของ ทองปาน(2531) กล่าวว่า นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นเพศชายมีเจตคติต่อปัญหาสิ่งแวดล้อมไม่ต่างจากเพศหญิง

10) ระดับการศึกษากับการมีส่วนร่วมโดยรวมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จากการวิเคราะห์ พบว่า ระดับการศึกษามีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมโดยรวมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม นั่นคือ แต่ละระดับการศึกษามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ และเมื่อพิจารณาข้อมูลดิบ โดยรวมกลุ่มที่มีส่วนร่วมระดับปานกลาง และ ระดับมาก เป็นกลุ่มเดียวกัน พบว่า กลุ่มที่มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ฯ มากที่สุด คือ กลุ่มที่ไม่ได้เรียน คิดเป็นร้อยละ 52.50 รองลงมาคือ กลุ่มที่สูงกว่า ป.4 คิดเป็นร้อยละ 41.25 ส่วนกลุ่มที่มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์น้อยที่สุด คือ กลุ่มต่ำกว่า ป.4 คิดเป็นร้อยละ 6.25 (ตารางที่ 29)

11) ความสามารถในการอ่านภาษาไทยกับการมีส่วนร่วมโดยรวมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จากการวิเคราะห์ พบว่า ความสามารถในการอ่านภาษาไทยมีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมโดยรวมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม นั่นคือ มีแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ และเมื่อพิจารณาข้อมูลดิบ โดยรวมกลุ่มที่มีส่วนร่วมระดับปานกลาง และ ระดับมาก เป็นกลุ่มเดียวกัน พบว่า กลุ่มที่มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ฯ มากที่สุด คือ กลุ่มที่อ่านภาษาไทยไม่ออก คิดเป็นร้อยละ 51.25 ส่วนกลุ่มที่อ่านภาษาออกมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ฯ คิดเป็นร้อยละ 48.75 (ตารางที่ 30)

12) การเป็นสมาชิกขององค์กรกับการมีส่วนร่วมโดยรวมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จากการวิเคราะห์ พบว่า ไม่มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ นั่นคือกลุ่มที่เป็นหรือไม่เป็นสมาชิกขององค์กรเอกชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ และเมื่อพิจารณาข้อมูลดิบ โดยรวมกลุ่มที่มีส่วนร่วมระดับปานกลาง และ ระดับมาก เป็นกลุ่มเดียวกัน พบว่า กลุ่มที่มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ฯมากที่สุด คือ กลุ่มที่ไม่เป็นสมาชิกองค์กร คิดเป็นร้อยละ 61.25 ส่วนกลุ่มที่เป็นสมาชิกองค์กรมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ฯ คิดเป็นร้อยละ 38.75 (ตารางที่ 31)

13) การได้รับข่าวสารเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรฯ กับ การมีส่วนร่วม โดยรวม ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จากการวิเคราะห์ พบว่า ไม่มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ นั่นคือกลุ่มที่เคยหรือไม่เคยได้รับข่าวสาร มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ และเมื่อพิจารณาข้อมูลดิบ โดยกลุ่มที่มีส่วนร่วมระดับปานกลาง และ ระดับมาก เป็นกลุ่มเดียวกัน พบว่า กลุ่มที่มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ฯ มาก คือ เคยได้รับข่าวสาร คิดเป็นร้อยละ 52.50 และกลุ่มที่ไม่เคยได้รับข่าวสาร คิดเป็นร้อยละ 20.00 (ตารางที่ 32)

14) การพบปะกับเจ้าหน้าที่ทางการเกษตรกับการมีส่วนร่วม โดยรวม ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จากการวิเคราะห์ พบว่า ไม่มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ นั่นคือกลุ่มที่เคยหรือไม่เคยพบปะกับเจ้าหน้าที่ทางการเกษตรมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ และเมื่อพิจารณาข้อมูลดิบ โดยรวมกลุ่มที่มีส่วนร่วมระดับปานกลาง และ ระดับมาก เป็นกลุ่มเดียวกัน พบว่า กลุ่มที่มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ฯ มากที่สุด คือ กลุ่มที่เคยพบปะกับเจ้าหน้าที่ทางการเกษตร คิดเป็นร้อยละ 71.25 ส่วนกลุ่มที่ไม่เคยพบกับเจ้าหน้าที่ทางการเกษตรมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ฯ คิดเป็นร้อยละ 28.75 (ตารางที่ 33)

ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย

1. ส่งเสริมความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับกฎหมายป่าไม้ เกษตรป่าไม้ และความหลากหลายทางชีวภาพแก่เกษตรกร หน่วยงานของรัฐและเอกชนควรจัดการศึกษานอกระบบทุกรูปแบบเพื่อส่งเสริมให้เกษตรกรมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ เหล่านี้ยิ่งขึ้น โดยการปลูกจิตสำนึกของความเป็นชุมชนแก่ประชาชน โดยเฉพาะเยาวชน ให้มีความตระหนักถึงคุณประโยชน์ของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยให้มีการสืบทอดจนถึงชั่วลูกชั่วหลานในอนาคต โดยอาจจะดำเนินการในรูปของการฝึกอบรมหรือการสัมมนาก็ได้

2. การส่งเสริมเพิ่มรายได้ จากการที่ผู้วิจัยได้ใช้เวลาร่วมกับกลุ่มเป้าหมายและได้สังเกตพฤติกรรมของชาวบ้านทำให้ทราบถึงข้อที่ว่รายได้และความเป็นอยู่มีผลต่อการอนุรักษ์ เพราะถ้าชาวไทยภูเขายังขาดปัจจัย 4 โดยเฉพาะอาหารเพราะ การอนุรักษ์จะเกิดขึ้นไม่ได้เลย ถ้าชาวบ้านยังหิว ยังมีการล่าสัตว์และเก็บผลิตภัณฑ์จากป่ามาประกอบอาหารรวมถึงการเก็บของป่า ล่าสัตว์ตัดไม้เพื่อนำมาขาย ดังนั้นการส่งเสริมให้เขาเหล่านั้นมีรายได้เพียงพอต่อการดำรงชีพย่อมจะมีผลทำให้กิจกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรมีมากขึ้นซึ่งการส่งเสริมรายได้สำหรับชาวไทยภูเขาเผ่าม้งในพื้นที่โครงการหลวงขุนวางอาจทำได้ดังต่อไปนี้

- 2.1 เข้าร่วมโครงการหลวงขุนวางในการปลูกไม้ดอกมีรายได้ 20,000 – 25,000 /ปี
- 2.2 การส่งเสริมการปลูกไม้ผลซึ่งเป็นที่ยอมรับของชาวเขาและปลูกกันอย่างกว้างขวางเพื่อเพิ่มรายได้ อาทิเช่น ท้อ, ลิ้นจี่
- 2.3 ควรจัดให้มีการส่งเสริมสหกรณ์อย่างกว้างขวางเพื่อเป็นการตัดปัญหาพ่อค้าคนกลางและยังช่วยส่งเสริมการออมทรัพย์อีกทางหนึ่งด้วย
- 2.4 การส่งเสริมการท่องเที่ยวในเชิงอนุรักษ์ (eco – tourism)

3. การส่งเสริมในการมีส่วนร่วมในการวางแผนอนุรักษ์ฯ ควรให้ชาวไทยภูเขาเผ่าม้ง (กลุ่มเป้าหมาย)มีส่วนในการตัดสินใจไม่ว่าจะเป็นการเตรียมพื้นที่ปลูกป่า การจัดหาพรรณไม้ การประเมินผลส่วนใหญ่เรื่องเหล่านี้ชาวบ้านมีส่วนร่วมน้อย ทั้ง ๆ ที่กิจกรรมดังกล่าวเหล่านี้เป็นกิจกรรมโดยทั่วไปของสมาชิกทุกคนในหมู่บ้าน หน่วยงานหรือองค์กรที่มีหน้าที่อนุรักษ์ฯ การปลูกป่าหรือองค์กรอื่น ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ควรจะถ่ายทอดมอบหมายงานให้แก่ผู้นำหมู่บ้านและให้กระจายความรู้ไปสู่สมาชิกคนอื่น ๆ และควรให้ชาวบ้านมีส่วนในการรับผิดชอบในการทำงานแต่ละครั้งด้วย

4. ในการวิจัยครั้งต่อไปผู้วิจัยควรใช้เวลาพร้อมกับกลุ่มเป้าหมายให้นานพอสมควรเพื่อสร้างความคุ้นเคยและศึกษาข้อมูลจากการสังเกตการประกอบด้วย เพื่อจะได้ข้อมูลที่ชัดเจนและตรงกับความเป็นจริงเพราะการวิจัยโดยใช้แบบสัมภาษณ์ ซึ่งกลุ่มเป้าหมายอาจจะให้ข้อมูลไม่ตรงกับความเป็นจริงเท่าที่ควร อาจเป็นเพราะความไม่คุ้นเคย ทำให้เกิดความเกรงใจ ความประหม่า ความกลัว หรือความหวาดหวั่นในแง่ต่าง ๆ เพราะเกรงว่ากรให้ข้อมูลในเชิงลบตามความเป็นจริงอาจมีผลกระทบต่อคนในทางไม่ดี

5. กิจกรรมในการประกอบอาชีพของชาวไทยภูเขาเผ่าม้งเกือบจะทั้งหมดให้เกิดการอนุรักษ์เพียงใด กิจกรรมที่ทางราชการหรือเอกชนนำไปส่งเสริมควรมีการอนุรักษ์ฯ ควบคู่ไปด้วย เช่น การปลูกผัก มีการใช้สารเคมี ในการป้องกันกำจัดโรคและแมลง ซึ่งส่วนของสารเคมี เป็นสารพิษที่เป็นอันตรายดังนั้นในการส่งเสริมการปลูกผักควรให้ความรู้ในกิจกรรมอื่น ๆ ที่ทำร่วมกับการปลูกผักประกอบด้วย

ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการทำการวิจัยครั้งต่อไป

ในการทำการวิจัยครั้งต่อไปสมควรจะทำการวิจัยในประเด็นต่าง ๆ ที่มีตัวช่วยเหลือส่งเสริมให้กลุ่มเป้าหมายมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นและมีความตระหนักถึงคุณประโยชน์ของการอนุรักษ์ควบคู่ไปด้วย

1. ศึกษาเปรียบเทียบระบบผลิตแบบยังชีพกับการผลิตเพื่อการค้าของชาวไทยภูเขาต่าง ๆ ว่ามีผลในความเป็นอยู่และมีผลต่อทรัพยากรธรรมชาติอย่างไรบ้าง
2. การมีชีวิตและความเป็นอยู่และการมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมต่าง ๆ รวมถึงการอนุรักษ์ของชาวไทยภูเขาต่างเผ่ากันในผืนป่าเดียวกัน
3. อิทธิพลของสังคมเมืองต่อวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปของชาวไทยภูเขา
4. ความรู้ความเข้าใจและการใช้ประโยชน์จากผืนป่าตามวิถีชาวบ้านของชาวไทยภูเขาเผ่าต่าง ๆ
5. การวิเคราะห์ถึงความยั่งยืนของระบบเกษตรในชุมชนชาวไทยภูเขาเผ่าม้ง